

Т. Б. Букрєєв

«СУБКУЛЬТУРА» БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

Проблема дитячої безпритульності та бездоглядності не нова для України. Досвід боротьби з цим кризовим соціальним явищем наша країна набула в тяжких умовах 20-х років ХХ ст. Проблематика дитячої безпритульності й бездоглядності є важливою складовою глибокого вивчення державної політики в умовах становлення тоталітарного режиму й згортання ліберальних традицій.

Для комплексного вивчення проблеми подолання дитячої безпритульності варто приділити увагу дослідженню «субкультури» цієї категорії дітей.

Проблема знайшла певне відображення в науковій літературі. Питання досліджували О.І. Анатольєва, В.Є. Виноградова-Бондаренко, А.Г. Зінченко, О.С. Паращевіна та ін.

Історична обстановка у 1920-ті рр. в Україні, була досить складною. У країні склалася політико-економічна ситуація, яка призвела до появи таких соціальних явищ, як безпритульність і духовна беспорядність, що, поза всяким сумнівом, є соціально-психологічним явищем.

До основних причин дитячої безпритульності можна віднести: низький матеріальний рівень життя багатьох родин; недоліки становлення нової освітньої та виховної системи, недоступність системи освіти для певної частини дітей; соціально-психологічний клімат перехідного періоду, формування маргінальної особистості; соціально-класову політику радянського уряду й формування авторитарної політичної системи; політичні репресії та депортації населення; суперечливий процес становлення системи охорони дитинства в радянській Україні [1, с. 68].

На початку 20-х рр. безпритульні діти, об'єднуючись у групи, створили своєрідну субкультуру з асоціальними ідеалами, нормами та моральними цінностями. Діти були вихідцями із пролетарського середовища і переймали стереотипи аномальної поведінки дорослих за норму [5, с. 10]. Для них було звичайним явищем бродяжництво, вживання алкоголю, наркотиків, проституція, венеричні захворювання та злочинність.

Найбільше безпритульних було у віці 10-14 років. Хоча об'єктивно визначити вік цих дітей було досить важко через їхні шкідливі звички та тяжкі умови життя. За стилем життя, внутрішнім статусом безпритульних можна було класифікувати на 3 категорії. Перша – жебраки, або «кусочники». Вони просили їжу чи гроші. Другий різновид жебраків – «співаки». Безпритульні співали в переходах чи вагонах потягів, чим також просили їжу та гроші. Як правило, з 14-16 років діти переходили в третю категорію – малолітніх злодіїв. Кожен безпритульний-злодій володів тією чи іншою «професією» [6, с. 70-71].

Життєва боротьба виробила в безпритульних своєрідні колективні навички, що залежали від того, як вони жили та заробляли собі на прожиття. Діти, які торгували й жебракували, жили більш індивідуально і найменшою мірою звикли до колективного співжиття. Але безпритульні, які «працювали» в угрупованнях мали свою «етику» та «трудова дисципліну». Норми поведінки неповнолітніх були повною протилежністю тим нормам, які існували в світі дорослих. З одного боку, вони начебто наслідували кримінальний світ дорослих, а з другого, жили у своєму світі зі своєю мовою та правилами. Хоча слід зазначити, що жаргон, яким користувалися безпритульні діти, майже не відрізнявся від жаргону дорослих правопорушників. Своє життя неповнолітні висвітлювали у творчості, зокрема у піснях [2, с. 67-68]. Жаргон, пісні, своєрідний розподіл «обов'язків» та «трудова дисципліна» у повному обсязі

характеризують побут, повсякденність та субкультуру безпритульних дітей у 20-ті рр.

Поринаючи у злочинний світ, засвоюючи нетрадиційну лексику, діти все більше звикали до життя на вулиці. Майже всі вони мали прізвиська та клички. Наприклад, Рябий, Червоний Туз і т.д. [2, с. 68]. Нерідко неповнолітні правопорушники були відомі саме за своїми прізвиськами, а не за справжніми іменами та прізвищами. Ці прізвиська навіть зазначалися в їхніх характеристиках. Наприклад: «Характеристика вихованця Херсонської трудколонії для неповнолітніх правопорушників Зінченка Олександра Павловича («Пузач»)» [3, арк. 26-27].

Органи та установи народної освіти проводили боротьбу з дитячими соціальними аномаліями, шляхом вміщення безпритульних дітей та підлітків, дівчат-повій, злочинців, хворих на венеричні захворювання неповнолітніх до відповідних дитустанов. Остаточне усунення проблеми передбачало корекцію процесу соціалізації дітей, які втратили родину – основну його ланку, й потребували соціальної реабілітації в суспільстві [5, с.10]. У п.п. 20-х рр. у країні склалася система закладів (дошкільного і шкільного віку, для фізично неповноцінних і розумово відсталих дітей), діяльність яких була направлена на допомогу нужденним дітям.

У дитзакладах був організований навчально-виховний процес та створена мережа виробничих майстерень і сільськогосподарських комун. На соціалізацію дітей суттєвий вплив мали зміст навчання та виховання, формування якого монополізувала більшовицька держава. Якщо до революції на соціальний розвиток безпритульних дітей, крім державних, впливали благодійні організації та церква, де виховання базувалось на ідеалах християнської моралі, то більшовики оголосили принципами комуністичного виховання марксизм, класовість, атеїзм, колективізм і інтернаціоналізм. Більшовики формували нову свідомість дітей методами антирелігійного виховання, котрі постійно оновлювали та поглиблювали.

Діти були беззахисними перед ідеологічним тиском тоталітарного режиму та виховними експериментами радянської педагогіки. Влучно дає оцінку процесу виховання О.С. Паращевіна: «...їх формували «будівниками комунізму», відданими справі Леніна» [5, с. 10-11; 4, с. 98-99].

Отже, у 20-ті рр. у середовищі безпритульних сформувалася своєрідна субкультура, котра характеризувалася асоціальними ідеалами, нормами та моральними цінностями. В умовах повсякденного виживання на вулиці серед неповнолітніх склалася злочинна спеціалізація, котра формувалася в залежності від засобів «заробітку».

Список використаних джерел

1. Букреєв Т.Б. Боротьба з дитячою безпритульністю та бездоглядністю у першій половині 20-х років ХХ ст. на Півдні України (за матеріалами Херсонщини) / Т.Б. Букреєв // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – Вип. 42. – С. 67-72.

2. Виноградова-Бондаренко В. «Субкультура» безпритульних дітей 20-х років ХХ століття / В.Є. Виноградова-Бондаренко // Слово і час. – 2000. - №6. – С. 67-69.

3. ДАХО, ф. Р – 386, оп. 1, спр. 35, 31 арк.

4. Лахач Т. Шлюбно-сімейні відносини та формування нової особистості у контексті взаємин церкви і держави 1920-х років / Таміла Лахач // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. - №4. – С. 96-100.

5. Паращевіна О.С. Роль системи народної освіти у подоланні дитячої безпритульності в 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ століття в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О.С. Паращевіна. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.

6. Рожков А.Ю. Беспризорники / А.Ю. Рожков // Родина. – 1997. - №9. – С. 70-76.